

Τὸ ὄντολογικὸ περιεχόμενον
τῆς πατερικῆς ἀνθρωπολογίας
καὶ τὸ ἀνθρωποεἶδωλον τῆς τεχνολογίας

Σεβ. Μητροπολίτου Μεσσηνίας
κ. Χρυσόστομου (Σαββάτου)*

Οἱ θεωρητικοὶ τῆς σύγχρονης τεχνολογικῆς καὶ ψηφιακῆς ἀνάπτυξης, ἂν καὶ μιλοῦν γιὰ μία «μεταβατικὴ ἐποχὴ», ἐν τούτοις, μὲ τὴν ἀλματώδη ἀνάπτυξιν τῆς τεχνολογίας, τείνουν νὰ καταστήσουν τὸν ἄνθρωπον «προσφερόμενον ἀπόθεμα» καὶ χρηστικὸ μέσον, μετατρέποντάς τον σὲ ἓναν παθητικὸ ἀποδέκτη ἑνὸς ψηφιακοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ἀδυνατεῖ πολλὰς φορὰς νὰ τὸν παρακολουθήσει, ἔστω καὶ ἂν τοῦ ἔχουν δοθεῖ τεράστιες ἐπιλογὲς προσβασιμότητος καὶ ἐπικοινωνίας.

Γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ σύγχρονη τεχνολογικὴ ἀνάπτυξις ἀποτελεῖ τὸ σοβαρώτερον ζήτημα, τὸ ὁποῖον θὰ χαρακτηρίσει ὀλόκληρον τὸν 21ο αἰῶνα, ἐνῶ τὸ χρέος τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας καὶ τῆς πατερικῆς ἀνθρωπολογίας φαίνεται ὅτι εἶναι πασιφανές, ἐπιτακτικὸν καὶ ἀναγκαῖον.

Ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία δηλαδὴ θὰ κληθεῖ νὰ διαλεχθεῖ σοβαρὰ καὶ ὑπεύθυνα μὲ τὸ νέον τεχνολογικὸ περιβάλλον καὶ νὰ ἀναδείξει τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα μὲ τὰ ὁποῖα θὰ πρέπει νὰ δώσει ἀπαντήσεις εἰς τὰς νέας καὶ πρωτόγνωρας τεχνολογικὰς προκλήσεις¹.

---

* Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομος (Σαββάτος) εἶναι Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Γιὰ τὴν παρούσαν διαλεκτικὴν προβληματικὴν βλ. Σπ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ καταγωγὴ τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος*, Ἀθήναι 1965· Μ. Μπέγζος, *Ἀνατολικὴ Ἡθικὴ καὶ Δυτικὴ Τεχνικὴ. Θέματα Φυσικῆς Φιλοσοφίας τῆς Θρησκείας*, ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 1993. Γ. Τσιαντῆς, *Φιλοσοφία καὶ Τεχνολογία. Δοκίμιον ὀριακῆς ὄντολογίας*, ἐκδ. Ἑλλην, Ἀθήνα 2004. Δημ. Μπεκριδάκης, «Θεολογία καὶ τεχνολογία. Ἀπόπειρα διερεύνησης τῶν θεολογικῶν ὄρων ἀρθρώσεως τοῦ τεχνικοῦ φαινομένου», https://e-theologia.blogspot.com/2010/11/blog-post_8064.html.

Τὰ ἐρωτήματα ἔχουν ἤδη ἐπισημανθεῖ καὶ οἱ συνέπειες ἔχουν ἐπίσης καταγγεληθεῖ², ἔστω καὶ ἂν τὸ σημαντικό ἐρώτημα τῆς σχέσεως τῆς τεχνολογίας μὲ τὸν ἄνθρωπο παραμένει σημεῖο τριβῆς.

Ὁ Μάρτιν Χάιντεγκερ στὰ ἔργα του *Εἶναι καὶ Χρόνος καὶ Τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν τεχνική* γιὰ πρώτη φορὰ ἀξιολογεῖ τὴν τεχνολογία ὄχι ὡς ἓνα ἀπλό «ἐργαλεῖο», μέσο ἢ ὄργανο (*instrumentum*), τὸ ὁποῖο εἶναι χρήσιμο γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν «οὐσία» τῆς. Ἐπισημαίνει ὅτι ὁ σωστός «ὀρισμός» γύρω ἀπὸ τὴν τεχνική-τεχνολογία πρέπει νὰ ἀφορᾷ τὴ σχέση τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν «ἀλήθεια» τὴν ὁποία ἐκφράζει, ἐνῶ τονίζει ὅτι μόνο μέσα ἀπὸ μία τέτοια προοπτική εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοήσουμε τὴν οὐσία καὶ τὸν σκοπὸ τῆς τεχνολογίας.

Ἡ τεχνολογία δηλαδὴ δὲν ἀφορᾷ ἀπλῶς μόνο τὸ ἀνθρώπινο πράττειν, τὸ ὁποῖο παρεμβάλλεται μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, ὑποκαθιστώντας τὸ προσωπικὸ ἐπίτευγμα τῆς τέχνης μὲ τὸν ἀπρόσωπο παράγοντα τῆς μηχανικῆς³, οὔτε ἀποτελεῖ τὴν πράξη ἢ τὴ μέθοδο μὲ τὴν ὁποία ἀντικαθίστανται οἱ φυσικὲς δυνατότητες τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ μηχανή, ἐξουδετερώνοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο⁴, ἀλλὰ, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Μάρτιν Χάιντεγκερ, εἶναι ἡ ὄντολογικὴ καταστροφή τοῦ ἀνθρώπου καὶ κατὰ συνέπεια τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως⁵, γι' αὐτὸ καὶ ἡ τεχνολογία, ὑπὸ τὴν προοπτικὴ αὐτὴ, καθίσταται ὑπαρξιακὴ «ἀπειλή»⁶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὡς «εἰκόνας τοῦ Θεοῦ»⁷.

Ὁ Μάρτιν Χάιντεγκερ συγκεκριμένα προσεγγίζει τὴν τεχνολογία σὲ σχέση πρὸς τὴ ζωὴ καὶ τὴν ὑπάρξη τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ ὑπαρξιακά, προβάλλοντας συγχρόνως μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν καὶ μία ἄλλη ὄντολογία, μὲ τὴν ὁποία ὅμως νομιμοποιεῖ τὸν ἀτομισμὸ καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴν

2. Βλ. Βασ. Ἀργυριάδη, «Τί τρέχει μὲ τὴν τεχνολογία; Θέτοντας ἐρωτήματα δίχως ἀπαντήσεις...», *Σύναξη* 147 (2018), σσ. 5-15.

3. Χρ. Γιανναρᾶ, *Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἥθους*, ἐκδ. Ἴκαρος, Ἀθήνα 2002, σ. 329.

4. Al. Torrance, «Οὐδὲν καινὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον; Ἀρχὲς μιᾶς Ὁρθόδοξης προσέγγισης τῆς τεχνολογίας καὶ τῆς καινοτομίας», μετάφρ. Νίκος Μανωλόπουλος, *Σύναξη* 147 (2018), σ. 16.

5. Ὁ.π., σ. 20.

6. Βλ. Μ. Χάιντεγκερ, *Περὶ πολιτικῆς. Περὶ ἀλήθειας. Περὶ τεχνικῆς*, μετάφρ. Δ. Τζωρτζόπουλος, ἐκδ. Ἡριδανός, Ἀθήνα 2011, σσ. 160-208.

7. Al. Torrance, ὁ.π., σ. 21.

έλευθερία όχι ως τὸ ἀσκητικὸ κατόρθωμα σεβασμοῦ, ἔκστασης καὶ ἀποδοχῆς τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ ὡς μία διαδικασία ἱκανοποίησης ἀτομικῶν δικαιωμάτων γι' αὐτὸ καὶ ἡ συγκεκριμένη μορφή τῆς ἐλευθερίας μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει στὴ χρησιμοθηρικὴ ἀσυδοσία⁸ σὲ σχέση πρὸς τὸν συνάνθρωπο καὶ τὸ περιβάλλον.

Ἡ χαϊντεγκεριανὴ αὐτὴ πρόταση προκαλεῖ σήμερα τὴν πατερικὴ ἀνθρωπολογία⁹, ἡ ὁποία καλεῖται νὰ ἀπαντήσει μὲ ὄρους θεολογικῆς ὄντολογίας (ὡς ἦθους) καὶ ὄχι ἠθικῆς (ὡς πράττειν), ἀφοῦ τὰ ζητήματα πλέον, τὰ ὁποῖα σχετίζονται μὲ τὴν τεχνολογία, ἀναδεικνύονται πρῶτιστα ὡς ὄντολογικὰ καὶ ἡ προσέγγισή τους ἀπαιτεῖ τὴν ἀνάδειξη ἀναλόγων κριτηρίων, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ἀπαντηθοῦν καὶ τὰ ἀντίστοιχα ὄντολογικὰ ἐρωτήματα¹⁰, ὅπως ἔκαναν ἄλλωστε καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἐποχὴ τους¹¹.

Ἡ τεχνολογία λοιπὸν σχετίζεται πρῶτιστα μὲ τὸ ἐρώτημα «τί ἐστὶν ἄνθρωπος»¹², ἓνα ἐρώτημα τὸ ὁποῖο ἔχει ἐπιχειρηθεῖ πολλὰ φορὲς νὰ ἀπαντηθεῖ¹³ καὶ τὸ ὁποῖο, στὰ ὅρια τῆς πατερικῆς ἀνθρωπολογίας, ἀφορᾷ μὲν τὴν περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀλήθεια ἀλλὰ συγχρόνως σχετίζεται καὶ μὲ τὸν τρόπο ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ τὸ «πῶς ἐστὶν ἄνθρωπος»¹⁴.

8. Πρβλ. *Ρωμ.* 15, 1-2.

9. Πρβλ. Κάλλιστος Ware (Μητροπολίτης Διοκλείας), *Ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία στὸν 21ο αἰῶνα*, μετάφρ. Ν. Ντόντος, ἐκδ. Ἰνδικτος, Ἀθῆναι 2005, σ. 25 κ.έ.

10. Πρβλ. ΑΙ. Torrance, ὁ.π., σ. 17.

11. Πρβλ. Ἰωάννης Ζηζιούλας (Μητροπολίτης Γέρων Περγάμου), «Τὰ σπουδαιότερα ζητήματα γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας στὴ νέα χιλιετία», *Εὐθύνη* 445 (2009), σσ. 1-4.

12. Πρβλ. *Ψαλμ.* 8, 5· *Ἐβρ.* 2, 6. Βλ. Ἰωάννης Ζηζιούλας (Μητροπολίτης Γέρων Περγάμου), «Τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος», *Νέα Εὐθύνη* 364 (2002), σσ. 145-147· ὁ ἴδιος, «Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ περιβάλλον. Ὁρθόδοξη θεολογικὴ προοπτικὴ», στό: *Ἐπιστῆμες, τεχνολογίες αἰχμῆς καὶ Ὁρθοδοξία*, ἐκδ. Ἱεραῶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 2002, σσ. 275-284· ὁ ἴδιος, «Τὸ Πρόσωπο καὶ οἱ γενετικὲς παρεμβάσεις», *Ἰνδικτος* 14 (2001), σσ. 63-72.

13. Γιὰ τὶς διάφορες φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις στὸ συγκεκριμένο ἐρώτημα βλ. Ant. A. Long, *Νοῦς, ψυχὴ καὶ σῶμα στὸν ἀρχαῖο ἐλληνικὸ στοχασμό*, μετάφρ. Δήμητρα Παπουτσάκη, ἐπιμ. Μυρτῶ Δραγώνα-Μονάχου καὶ Χλόη Μπάλλα, Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο 2019.

14. J. D. Zizioula, *Communion and Otherness. Further Studies in Personhood and the Church*, ἐπιμ. Paul McPartlan, T&T Clark, New York 2006, σ. 165.

Για την απάντηση του συγκεκριμένου διπλού ἐρωτήματος εἶναι ἀνάγκη νὰ προσδιορισθοῦν ἀφετηριακὰ τὰ ὄντολογικὰ καὶ δομικὰ στοιχεῖα τῆς ταυτότητας τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως αὐτὰ καθορίζονται ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

α) Ἡ σωματικότητα

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι σῶμα καὶ δὲν ἔχει ἀπλῶς σῶμα. Μὲ τὴν ἔννοια τῆς σωματικότητας δὲν προσδιορίζεται μόνον ἡ σαρκική του πραγματικότητα ἀλλὰ, στὴ βιβλικὴ καὶ πατερικὴ παράδοση, ὡς σῶμα περιγράφεται κυρίως ἡ εὐρύτερη ὄντολογικὴ πραγματικότητα, μὲ τὴν ὁποία δηλώνεται ἡ ὁλότητα, ἡ καθολικότητα καὶ ἡ ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπου· γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἄνθρωπος κατὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας θεωρεῖται ἄτμητος¹⁵, δηλαδή ἄ-τομον, καὶ προσεγγίζεται ὡς «ὄλον»¹⁶, ὡς σῶμα καὶ ψυχὴ. Ἄλλωστε, τὸ σῶμα χωρὶς τὴν ψυχὴ εἶναι «νεκρό» (πτῶμα) καὶ ἡ ψυχὴ χωρὶς τὸ σῶμα εἶναι «φάντασμα» (γυμνή). Εἶναι γνωστὸ ἐπίσης ὅτι ὁ χωρισμὸς σώματος καὶ ψυχῆς σημαίνει «θάνατο»¹⁷.

β) Ἡ σχέση

Ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει πείρα ζωῆς καὶ δηλώνει τὴν ὑπαρξὴ του, ὅταν βρίσκεται σὲ σχέση μὲ τοὺς συνανθρώπους του καὶ μὲ τὸ περιβάλλον του,

15. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (Ψευδ.), *De Trinitate* 13, PG 77, 1149AB· Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Διαλεκτικὰ* ΙΑ', PG 94, 573AB. Ἡ συγκεκριμένη θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἄ-τόμου (ἄτμητου= ὄλου), δὲν ἔχει σχέση οὔτε μὲ τὴν αὐγουστίνεια χρῆση τοῦ ὄρου ὡς ἀτόμου ἀπομονωμένου, αὐτονομημένου καὶ ἐξατομικευμένου (βλ. *De Trinitate* VII, 6, 11), οὔτε μὲ τὸν ἀριθμητικὸ καθορισμὸ του ὡς διακριτικοῦ στοιχείου τῆς ἀτομικότητας (πρβλ. *Διαλεκτικὰ* MB', PG 94, 612). Ἡ ὁποιαδήποτε θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου, διάφορη ἀπὸ τὴν ὀλιστική, ἔχει ὡς συνέπεια τὴ μὴ ἀναγνώρισή του ὡς ἀνθρώπου ὄντολογικὰ (πρβλ. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Λόγος Θεολογικὸς Β'*, Sources Chrétiennes 122, σσ. 140, 138-149). Πρβλ. Y. N. Harari, *Homo Deus. Μία σύντομη ἱστορία τοῦ μέλλοντος*, μετάφρ. Μ. Λαλιώτης, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα 2017, σ. 110.

16. Εἰρηναίου Λυώνος, *Κατὰ αἰρέσεων* V, 6, 1, PG 7, 1137 καὶ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Ambiguorum*, PG 91, 1225.

17. *Ψαλμ.* 103 (104), 29· *Ἰωβ.* 34, 14· *Ἐκκλ.* 12, 7.

ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐπιδιώκει ἐγγενῶς μία συνεχῆ σχέση. Ἡ σωματικότητα μαζί με τὴν σχέση ἀποτελοῦν τὰ βασικὰ καὶ πρωτεύοντα στοιχεῖα τοῦ ὄντολογικοῦ περιεχομένου τῆς ἐννοίας ἄνθρωπος στὸν χρόνο καὶ στὸν χῶρο, γιατί καὶ τὰ δύο προσδιορίζουν τὸ «εἶναι ἄνθρωπος», ὡς μία ἐνιαία ὄντοτητα. Δὲν μπορεῖ δηλαδὴ νὰ ὑπάρξει ἄνθρωπος χωρὶς τὴν σωματικότητά του καὶ χωρὶς τὴν ἐγγενῆ σχέση, δηλαδὴ ὡς ἄ-σχετος, γιατί τότε δὲν ὑπάρχει ἐν ζωῇ.

Αὐτὴν τὴν ὑπαρξιακὴν διάσταση καὶ ἀναγκαιότητα τῆς σχέσεως σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὸν ὀρισμὸ «τί ἐστὶν ἄνθρωπος;», ἐπισημαίνει χαρακτηριστικὰ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Τονίζει ὅτι «ὁ γε ἑαυτῶ ζῶν μόνῳ καὶ πάντων ὑπερορῶν περιττός ἐστὶ καὶ οὐδὲ ἄνθρωπος, οὐδὲ τοῦ γένους τοῦ ἡμετέρου»¹⁸, ἀποδυναμώνοντας τὴν ἄποψη τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπο ὡς «ἑαυτοῦ ἔνεκα καὶ μὴ ἄλλον ὄντα»¹⁹. Ἡ συγκεκριμένη ἀπάντηση τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου ἐπιβεβαιώνει τὴν πατερικὴ ἀρχὴ τῆς ἀνθρωπολογίας, ὅτι ἡ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου δὲν προσδιορίζει τὸ «τί ἐστὶν ἄνθρωπος» ἀπὸ τὴ φύση, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν τρόπο ὑπάρξεως, τὴν ἐγγενῆ σχέση, δηλαδὴ τὸ «πῶς ἐστὶν (ὑφίσταται) ἄνθρωπος»²⁰.

γ) Ἡ ἐλευθερία

Ὁ ὀρισμὸς ὅμως «τί ἐστὶν ἄνθρωπος» ἐμπεριέχει καὶ τὸν καθορισμὸ «πῶς ἐστὶν ἄνθρωπος», γεγονός τὸ ὁποῖο σχετίζεται με τὴν ἐλευθερία²¹, ἀκόμη ἓνα ταυτοτικὸ στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐλευθερία εἶναι τὸ ἀνθρωπολογικὸ ἐκείνο στοιχεῖο, μετὰ τὸ ὁποῖο διαφοροποιεῖται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ ζῶα, ἐνῶ συγχρόνως λειτουργεῖ ἀποτρεπτικὰ στὸ νὰ μεταπέσει ὁ ἄνθρωπος στὴν κατάσταση τοῦ χρηστικοῦ ἀντικειμένου ἢ τοῦ πράγματος (*res*).

18. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὁμιλία ΚΓ', *Περὶ ἐλεημοσύνης καὶ φιλοξενίας*, PG 63, 722.

19. Ἀριστοτέλους *Μετὰ τὰ φυσικά*, 982b.

20. Πρβλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν* 7, PG. 91, 1052AB· J. Zizioulas (Metropolitan of Pergamon), *Communion and Otherness: Further Studies in Personhood and the Church*, ὁ.π., σ. 165.

21. J. Zizioulas, ὁ.π., σ. 111.

Ἡ προβολὴ τοῦ ἀνθρώπου ὡς «εἰκόνας τοῦ Θεοῦ» στοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἔχει τὴν ἀναφορὰ τῆς στὴν ἐλευθερία καὶ στὸ αὐτεξούσιό του, ὡς αὐθεντικοῦ κριτηρίου ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀνεγνώρισαν στὸν ἄνθρωπο, ὡς τὸ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιούργημα, τὴν ἐλευθερία ὡς μία συνεχῆ «κίνηση» πρὸς ζωὴ καὶ ὡς ἓνα συνεχὲς γεγονὸς ἐλεύθερης καὶ ἐγγενοῦς σχέσεως μὲ τὸν Θεό, τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸ περιβάλλον, ἢ ὅποια ὀδηγεῖ στὴν ἀθανασία.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ἐπίσης ὅτι τὴν ἰδιαίτερη λειτουργία τῆς σωματικότητας ὡς ὅλου, στὸ πλαίσιο τῆς ἐλεύθερης καὶ ἐγγενοῦς σχέσεως, ἐπιβεβαιώνει μερικῶς καὶ ἡ γενετικὴ μηχανικὴ²², σύμφωνα μὲ τὴν ὅποια οἱ ιδιότητες τῆς ἀληθείας τῶν ὄντων καθορίζονται ὄχι ἀπομονωμένα, δυαλιστικὰ καὶ αὐτόνομα ἀλλὰ πάντοτε σὲ σχέση πρὸς τὶς ἐσωτερικὲς καὶ ἐξωτερικὲς παραμέτρους τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου καὶ τῆς ὕλης (βλ. θεωρία τῆς σχετικότητας), ὅπως καὶ ἡ «ἀνθρωπικὴ κοσμολογικὴ ἀρχή» (anthropic cosmological principle, 1986)²³, στὴν ὅποια τὸ ἀνθρώπινο σῶμα κατανοεῖται μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὸ περιβάλλον ἀλλὰ καὶ τὸ περιβάλλον πρὸς αὐτόν. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ περιβάλλον χωρὶς τὸν ἄνθρωπο εἶναι «νεκρὸ» καὶ ὁ ἄνθρωπος χωρὶς τὸ περιβάλλον, ὡς «ἄ-σχετος», ὡς μὴ εὐρισκόμενος δηλαδὴ ἐν σχέσει, εἶναι ἀνύπαρκτος, ὡς συνεχῶς συρρικνούμενος. Ἡ συγκεκριμένη περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀλήθεια, ὡς γεγονὸς δηλαδὴ ἐλεύθερης καὶ ἐγγενοῦς σχέσεως, ἐπιβεβαιώνεται κυρίως μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κβαντικῆς θεωρίας²⁴.

22. A. Zeilinger, "Quantum Physics: Ontology or Epistemology?", στό: J. Polkinghorne (ἐπιμ.), *The Trinity and an Entangled World*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, MI 2010, σσ. 32-40. G. Alber, T. Beth, M. Horodecki, P. Horodecki, R. Horodecki, M. Rotteler, H. Wieringer, R. Werner, A. Zeilinger, *Quantum Information. An Introduction to Basic Theoretical Concepts and Experiments*, Springer 2001.

23. J. D. Barrow – F. J. Tipler, *The Anthropic Cosmological Principle*, Oxford University Press, Oxford 1986.

24. Πρβλ. Μ. Μπέζος, *Διαλεκτικὴ φυσικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ θεολογία. Ὁ σύγχρονος φιλοσοφικὸς διάλογος φυσικῆς καὶ θεολογίας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ Βέρνερ Χάιζενμπεργκ*, διδ. διατριβή. Ἀθῆναι 1985.

δ) Ἡ ἀρχὴ τῆς ὀλότητας

Γιὰ τὴν πατερικὴ σκέψη ὁ ἄνθρωπος, ὅπως ἀναφέραμε, εἶναι ἄ-τμητος («ἄτομο»), χωρὶς δηλαδὴ κάποια συναρμογὴ αὐτοτελῶν ἢ αὐτονόμων συστατικῶν στοιχείων ἢ τμημάτων²⁵, γεγονός τὸ ὁποῖο ὑποδηλώνεται καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ τὶς σύγχρονες βιολογικὲς ἐπιστῆμες, κυρίως μὲ βάση τὴν «ἀρχὴ τῆς ὀλότητας» (*principe de totalité*). Ὁ ἄνθρωπος δηλαδὴ ὑφίσταται ὡς ἐλεύθερο ὄν, τὸ ὁποῖο δημιουργεῖ σχέσεις μὲ τοὺς ἄλλους, ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ του, ὡς «ἐκστασις», ἀκόμη καὶ μέσῳ τοῦ σώματός του. Εἶναι καὶ αὐτὴ μία συνεπαγωγὴ τῆς καθολικῆς θεώρησης τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὀντολογικῆς καθολικότητος²⁶, ὡς μιᾶς δηλαδὴ μοναδικῆς καὶ ἀνεπανάληπτης προσωπικότητος.

Ἡ καθολικὴ αὐτὴ θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου, ὡς στοιχεῖο τῆς ταυτότητάς του, σημαίνει ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ προσδιορισθεῖ ὁ ἄνθρωπος μόνον ἀπὸ τὴ μονομερῆ ἔξαρση ἑνὸς ψυχισμοῦ, μιᾶς εὐφυΐας ἢ τῆς νοημοσύνης του, οὔτε ὡς μία ἀπολυτοποιημένη κατανόηση τῆς πνευματικῆς ἔναντι τῆς σαρκικῆς συστάσεώς του, γιὰ τὴν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὀδηγούμεθα σὲ μιᾶ ἐλλειμματικὴ καὶ μονομερῆ κατανόηση τῆς ἀνθρωπίνης ὑπαρξῆς, δηλαδὴ τοῦ εἶναι.

Ἦν ἂν αὐτὴν τὴν προοπτικὴν ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ ἀναπτύσσει τὶς διανοητικὲς ικανότητές του μονομερῶς καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ σῶμα του ἢ καὶ εἰς βάρος τοῦ σώματός του, ἀφοῦ καὶ ὡς «ζῶον λογικόν», ὡς σκεπτόμενο ὄν, ἔχει τὴν ἀνάγκη τοῦ σώματός του²⁷. Μὲ τὴν ὁποιαδήποτε λοιπὸν μονομερῆ ἀνάπτυξη τοῦ νοῦ (πρβλ. ἠλεκτρονικοὶ ὑπολογιστές, διαδίκτυο, τεχνητὴ νοημοσύνη κ.λπ.) ὁ ἄνθρωπος κινδυνεύει νὰ ὀδηγηθεῖ

25. Βλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (Ψευδ.), *De Trinitate* 13, PG 77, 1149AB. Πρβλ. Y. N. Harari, *Homo Deus*, ὁ.π., σ. 110.

26. Γιὰ τὴν ψυχροσωματικὴ ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴ σημασία της βλ. Κάλλιστος Ware (Μητροπολίτης Διοκλείας), "The Unity of the Human Person. The Body-Soul Relationship in the Orthodox Theology", στό: *Ἐπιστῆμες, τεχνολογίες αἰχμῆς καὶ Ὀρθοδοξία*, ἐκδ. Ἱεραῶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 2002, σσ. 336-347· ὁ ἴδιος, «Σύγχρονη χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία», *Μεγάλῃ Ὀρθόδοξῃ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ* 2, σσ. 496-499.

27. Πρβλ. M. Zatti, «Ἀνθρωπικὴ βιολογία», στό: F. Bertola – U. Curi (ἐπιμ.), *Ἡ ἀνθρωπικὴ ἀρχή. Ἐργασίες τοῦ δευτέρου Συνεδρίου Βενετίας γιὰ τὴν Κοσμολογία καὶ τὴ Φιλοσοφία*, μετάφρ. Π. Ἀδαμόπουλος, ἐκδ. Σύνναμα, Ἀθήνα 1999, σ. 194.

στην κατάργηση του σώματός του, ακόμη και ως ὄργανου νόησης και γνώσης ἢ εὐφυΐας και νὰ τὸ καταστήσει κάτι τὸ ὑποδεέστερο.

Μὲ τὴ συνεχῶς ἐξελισσόμενη τεχνική και κυρίως μὲ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη φαίνεται ὅτι τίθενται και νέα ἀνθρωπολογικά δεδομένα²⁸. Ὑπαγορεύεται δηλαδή μία «νέα ὄντολογία» ὥστε νὰ καθορίσει μία «νέα» ἀνθρωπολογικὴ ταυτότητα.

Τὸ ἐρώτημα «τί ἐστὶν ἄνθρωπος» τείνει νὰ ἀπαντηθεῖ μὲ τὴν προβολὴ ἑνὸς νέου τεχνολογικοῦ ἀνθρωποειδώλου, τοῦ «τεχνανθρώπου», ἑνὸς δηλαδή πράγματος-ἀντικειμένου, μιᾶς μηχανῆς χωρὶς σῶμα και ψυχὴ ἀλλὰ μὲ μία «ιδιότυπη» ἀνάπτυξη νοημοσύνης, τῆς ὁποίας τὰ χαρακτηριστικὰ θὰ καθορίζονται ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ἑνὸς χρηστικοῦ ἀλγορίθμου και τὰ ὁποία θὰ προσδιορίζουν και τὴν ταυτότητά της, δηλαδή τὸ «πῶς ἐστὶν». Ὁ «τεχνάνθρωπος» αὐτὸς θὰ κληθεῖ νὰ διαδραματίσει ἕναν ρόλο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάποια σχέση, χωρὶς δηλαδή ἀναφορικότητα, δὲν θὰ μπορεῖ νὰ διαλεχθεῖ ἐλεύθερα μὲ κάτι τὸ ὁποῖο θὰ βρίσκεται ἐκτὸς τῆς μηχανικῆς του καταστάσεως, οὔτε νὰ ἀγαπήσει, οὔτε νὰ ἐρωτευθεῖ ἀκόμη.

Τὸ ἐρώτημα και πάλι λοιπὸν ὡς πρὸς τὴ συγκεκριμένη μορφή τῆς τεχνολογίας μετακινεῖται ἀπὸ τὴν ἠθικὴ στὴν ὄντολογία, ἐνῶ ἐπιβεβαιώνεται ὅτι ἀπαιτεῖται μία βαθύτερη συζήτηση γιὰ τὸν ρόλο τῆς τεχνολογίας σὲ σχέση πρὸς αὐτὸ τὸ νέο ἀνθρωποεῖδωλο τὸ ὁποῖο προβάλλεται. Ἐπανερχεται δηλαδή στὸ προσκήνιο τοῦ διαλόγου τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ὑπάρξεως και τοῦ σκοποῦ τῆς τεχνολογίας σὲ σχέση πρὸς τὸν ἄνθρωπο και τὸν κόσμο, ἐπειδὴ ἡ τεχνολογία κατασκευάζει και ἐπιβάλλει μία νέα μορφή ζωῆς, ἡ ὁποία παρεισφρέει στὴν ἴδια τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ὅχι μὲσῶ τῆς τεχνολογίας ἀλλὰ ὡς τεχνολογία²⁹ και καθορίζει μία συγκεκριμένη ἐξάρτηση τοῦ ἀνθρώπου μέσα ἀπὸ τὸν δικὸ της κόσμο³⁰.

Αὐτὴ ἡ νέα στάση ζωῆς, ὅπως φαίνεται, σχετίζεται ἄμεσα και μὲ τὸ περὶ ἀνθρώπου ἐρώτημα, ἡ δὲ ἀπάντησή του εἴτε ἀκολουθεῖ τὸ

28. Πρβλ. Διον. Σκλήρης, «Ἄνθρωπος, ζῶο και μηχανή. Νέες ἐκδοχὲς μιᾶς παλαιᾶς σχέσης», *Σύναξη* 147 (2018), σ. 30.

29. Βλ. Η. Marcuze, *Ὁ μονοδιάστατος ἀνθρωπος*, μετάφρ. Μπ. Λυκούδη, ἐκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα 1971, σ. 168.

30. Σπ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ καταγωγὴ τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος*, ὁ.π., σ. 15.

όντολογικὸ περιεχόμενον περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τὸ περιέγραφαν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, εἴτε ἐγκλωβίζεται στὴν ἴδια τὴ φύση τῆς τεχνολογίας.

Μὲ τὴν πρώτη ἀπάντηση, προβάλλεται ἡ ὄντολογία ὡς *σχέση ἐν ἐλευθερίᾳ* καὶ ὁ ἄνθρωπος ὡς «ἐν ἐκστάσει» ὃν καὶ ὄχι ὡς ἀτομικὸ «τόδε τι».

Μὲ τὴν τεχνολογικὴ προσέγγιση ὅμως, ἡ ἔννοια ἄνθρωπος χάνει τὸ κυριώτερον συστατικὸ τῆς ὄντολογίας, ποῦ εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἀφοῦ –ὡς γνωστόν– «ἡ τεχνικὴ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ὀδηγήσει στὴν ἐλευθερία»³¹, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὑποτάσσεται στὴν τεχνολογία σὲ φυσικά, βιολογικά, τεχνολογικά καὶ κοινωνικά δεδομένα καὶ νὰ κατανοεῖται ὡς μία μηχανὴ ἢ ἐξάρτημα μιᾶς «κοσμολογικῆς μηχανῆς»³², μὲ τὴν ἐπικράτηση τῆς ἀναγκαιότητας ἐναντι τῆς ἐλευθερίας³³.

Μὲ βάση ὅλα τὰ παραπάνω καὶ σὲ σχέση πρὸς τὴ φύση τῆς τεχνολογίας, σὲ ἐπίπεδο ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον ὄντολογικὸ, τίθεται ἐπίσης τὸ βασικὸ ἐρώτημα: Γιὰ ποία ὄντολογία τελικὰ μιλάμε; Γιὰ τὴν ὄντολογία τῆς σχέσεως, ὅπως τὴν περιέγραφαν ἀνθρωπολογικὰ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἐπιβεβαίωσαν οἱ σύγχρονες ἐπιστῆμες, ἢ γιὰ μία ὄντολογία τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο κυοφορήθηκε ὁ ὑπαρξισμὸς, ὡς μία συνεχῆ καὶ συγχρόνως ἀνεκπλήρωτη δηλαδὴ ἀναζήτησις τοῦ ἀτόμου, στὴ βάση τοῦ ὁποῖου ἀναπτύχθηκε καὶ ἡ σύγχρονη τεχνολογία³⁴;

Ἡ ὄντολογία τῶν Πατέρων διακρίνει τὸ εἶναι ἀπὸ τὸ φαίνεσθαι καὶ τὸ ἀνάγει σὲ τρόπο ὑπαρξῆς, δηλαδὴ στὸ πῶς εἶναι, στὴ σχέση³⁵. Ὅταν λοιπὸν καλούμεθα νὰ ἀξιολογήσουμε τὴν οὐσία τῆς τεχνολογίας ὄντολογικά, σὲ σχέση δηλαδὴ πρὸς τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξῆ, τότε εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἐπιβεβαιώνεται ὅτι ἡ ὁποιαδήποτε κριτικὴ θεώρηση, θετικὴ

31. J. Ellul, "The Technological Order", στό: L. Hickmann, *Philosophy and Human*, Ibis Press, Texas 1985, σ. 46.

32. Μ. Μπέγζος, *Δοκίμια φιλοσοφίας τῆς θρησκείας. Μεταμοντερνισμὸς καὶ ἐσχατολογία*, ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 1991, σσ. 137-138.

33. Ν. Ἀσπρούλης, «Ἡ συμβολὴ τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας στὸ διάλογο μὲ τὴ σύγχρονη Φυσικὴ», *Σύναξη* 145 (2018), σ. 51.

34. Βλ. Μ. Μπέγζος, *Ἀνατολικὴ ἠθικὴ καὶ δυτικὴ τεχνικὴ*, ὁ.π., σ. 15.

35. Ἰωάννης Ζηζιούλας (Μητροπολίτης Περγάμου), *Τὸ εἶναι ὡς Κοινωνία*, ἐπιμ. Στ. Γιαγκάζογλου, ἐκδ. Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2023, σσ. 23-63.

ἡ ἀρνητική, πρέπει νὰ ἔχει πάντοτε τὴν ἀναφορά τῆς στὸ ὄντολογικὸ ἐρώτημα ἐὰν καὶ σὲ ποιὸν βαθμὸ ἡ τεχνολογία αὐτὴ ἀλλοιώνει ἢ ὄχι τὸ εἶναι καὶ τὸ πῶς τοῦ ἀνθρώπου, τὴ σχέση του δηλαδὴ μὲ τὸν κόσμον, τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν δημιουργὸ Θεό, ὅπου ἐμπεδώνεται καὶ ἡ ἐλευθερία του.

SUMMARY

The Ontological Content of Patristic Anthropology and the “Anthropoid Image” of Technology

By Metr. of Messinia Chrysostomos (Savvatos), *Professor
National and Kapodistrian University of Athens*

The anthropological elements of Patristic ontology are highlighted as a starting point for investigating and evaluating the achievements of modern technology. The human being is approached on the basis of the patristic definition of “what is man” and “how is man” and describes the identifying elements of man as a creation of God (corporality, inherent relationship, and freedom), which are used to evaluate the new anthropological model of technology, namely the “techno-man”.